

Sygn. akt II CSKP 752/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 grudnia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marcin Krajewski (przewodniczący)

SSN Paweł Czubik

SSN Grzegorz Żmij (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Skarbu Państwa - Wojewody Podkarpackiego
przeciwko K.M.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 15 grudnia 2022 r.,

skargi kasacyjnej powoda

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie

z dnia 9 czerwca 2020 r., sygn. akt I ACa 105/20,

1. oddala skargę kasacyjną;

**2. zasądza od Skarbu Państwa - Wojewody Podkarpackiego
na rzecz K.M. kwotę 2 700 zł (dwa tysiące siedemset złotych)
tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 9 czerwca 2020 r. Sąd Apelacyjny w Rzeszowie w sprawie z powództwa Skarbu Państwa – Wojewody Podkarpackiego przeciwko K.M. oddalił

apelację powoda od oddalającego powództwo wyroku Sądu Okręgowego w Rzeszowie z 4 grudnia 2019 r.

W uzasadnieniu zaskarżonego wyroku wskazano, że powód domagał się zasądzenia od pozwanej kwoty 79 464,95 zł z ustawowymi odsetkami za opóźnienie tytułem zwrotu nienależnego świadczenia spełnionego na podstawie prawomocnego wyroku Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 8 marca 2012 r. W wyniku skargi kasacyjnej doszło do uchylenia wymienionego wyroku Sądu Apelacyjnego, który ponownie rozpoznając sprawę, zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji i oddalił powództwo.

Sąd Okręgowy w Rzeszowie wyrokiem z 4 grudnia 2019 r. oddalił powództwo i zasądził od powoda na rzecz pozwanej 5 400 zł tytułem kosztów procesu. Wskazał, że niesporne było, iż wyrokiem z 11 października 2011 r. Sąd Okręgowy w Rzeszowie w sprawie I C 1350/10, zasądził od Skarbu Państwa - Wojewody Podkarpackiego na rzecz powódki K.M. 60 000 zł z ustawowymi odsetkami od 28 listopada 2009 r. oraz 1 017 zł tytułem kosztów procesu. W sprawie rozstrzygniętej wymienionym wyrokiem powódka dochodziła zadośćuczynienia za krzywdę wyrządzoną naruszeniem jej dóbr osobistych przez dokonanie w Szpitalu w P. w 1953 r. zamiany dzieci urodzonych przez C.K. i A.P., w wyniku czego bliźniaczy brat K.M. wychowywał się w rodzinie A.P.. Sąd Apelacyjny w Rzeszowie w dniu 8 marca 2012 r. oddalił apelację pozwanego od wyroku z 11 października 2011 r. W wyniku skargi kasacyjnej Sąd Najwyższy wyrokiem z 17 kwietnia 2013 r. uchylił orzeczenie Sądu drugiej instancji i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania temu Sądowi. Skarb Państwa, jeszcze przed wywiedzeniem skargi kasacyjnej, w dniu 15 marca 2012 r. spełnił w całości zasądzone na rzecz K.M. roszczenie, wraz z kosztami procesu i odsetkami w kwocie 17 907,95 zł. Sąd Apelacyjny w Rzeszowie, ponownie rozpoznając sprawę po uchyleniu wyroku przez Sąd Najwyższy, w dniu 11 grudnia 2014 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego w Rzeszowie i oddalił powództwo w stosunku do K.M., odstępując od obciążania jej kosztami procesu.

W zakresie okoliczności spornych Sąd Okręgowy w Rzeszowie w wyroku z 4 grudnia 2019 r. ustalił, że K.M. miała świadomość o wniesieniu przez Skarb

Państwa skargi kasacyjnej, ale dopiero po ponownym rozpoznaniu przez Sąd Apelacyjny sprawy dowiedziała się o tym, że jest zobowiązana do zwrotu otrzymanego świadczenia. W tym czasie pozwana nie dysponowała już otrzymaną kwotą, bowiem wyżyła się uzyskanych korzyści. Pozwana w dacie otrzymania świadczenia od powoda mieszkała wraz z mężem i trzema synami w mieszkaniu o pow. 46 m². Utrzymywała się z emerytury, która w 2009 r. wynosiła średnio 1 046 zł miesięcznie, a jej mąż pobierał emeryturę w kwocie 1 491 zł. Małżonkowie mieli na utrzymaniu trzech synów, z których jeden leczył się z powodu schizofrenii paranoidalnej i wymagał specjalistycznego leczenia. Syn otrzymywał rentę socjalną w kwocie 525,80 zł i zasiłek pielęgnacyjny 153 zł. Pozwana otrzymała też wówczas w drodze spadkobrania 6 300 zł. Obecnie emerytury pozwanej i jej męża wynoszą ok. 2 700 zł, nadal opiekują się chorym synem, którego renta socjalna wynosi 935 zł. Najstarszy z ich synów również mieszka z rodzicami, jest bezrobotny i pozostaje na ich utrzymaniu. Wyplacona pozwanej od Skarbu Państwa kwota pokryła koszty wynagrodzenia pełnomocnika procesowego oraz koszty poniesione przez brata powódki, który zajmował się organizacją procesu w rodzinie. Pozwana darowała też swoim dzieciom – synowi i córce po 10 000 zł, przeznaczyła część kwoty na remont mieszkania. W ramach remontu wykonano nową łazienkę, wymieniono instalację elektryczną i wodno-kanalizacyjną, wymieniono zużyte meble i sprzęt AGD. Część pieniędzy została przeznaczona na leczenie syna stron w prywatnym gabinecie lekarza psychiatry. Pozostałą kwotę pozwana wydała na bieżące potrzeby. Całość kwoty została wydana do daty wydania przez Sąd Apelacyjny wyroku w sprawie z 11 grudnia 2014 r.

Sąd Okręgowy uznał, że świadczenie spełnione przez powoda na rzecz pozwanej w dacie jego wykonania było słuszne z moralnego punktu widzenia, a jego podstawę stanowiła norma społeczna, nakazująca zadośćuczynić za krzywdę, zwłaszcza w sytuacji, gdy okoliczności jej powstania i zakres krzywdy mają charakter szczególny. Dla zastosowania art. 411 pkt 2 k.c. nie ma przy tym znaczenia czy podmiot, na rzecz którego spełniono świadczenie, miał obowiązek liczenia się z obowiązkiem jego zwrotu. Sąd nie podzielił przy tym stanowiska powoda, iż zastosowanie art. 411 pkt 2 k.c. jest wyłączone w przypadku, gdy w chwili jego spełnienia świadczenie nie mogło jeszcze zostać uznane za nienależne.

Sąd rozważył również zarzut pozwanej, iż zużyła uzyskaną korzyść w taki sposób, że nie jest już wzbogacona. Uznał, że pozwana wykazała, iż wydała całą uzyskaną od powoda kwotę, bez uzyskania ekwiwalentu, a wydatki te poczyniła wyłącznie z uwagi na otrzymanie świadczenia. W dacie przekazania jej środków przez powoda nie miała podstaw do tego, by liczyć się z obowiązkiem ich zwrotu, bowiem prawomocne orzeczenie Sądu zostało wzruszone dopiero poprzez wykorzystanie nadzwyczajnego środka – skargi kasacyjnej. Z chwilą doręczenia pozwanej odpisu skargi kasacyjnej pozwana również nie miała uzasadnionych podstaw do przyjęcia, że świadczenie jej się nie należy. Pozwana uzyskała świadczenie na podstawie prawomocnego wyroku Sądów obu instancji, które odniosły się do zawiłych kwestii przedawnienia roszczenia.

Sąd Apelacyjny rozpoznając apelację powoda rozważył, że zarzuty apelacji dotyczące niewłaściwej oceny dowodów skupiały się na kwestii wykazania przez pozwaną, od kiedy winna była liczyć się z obowiązkiem zwrotu świadczenia oraz czy zużyła wypłacone świadczenie w taki sposób, że nie jest już wzbogacona. W pierwszej kolejności rozważył jednak zarzut dotyczący naruszenia art. 411 pkt 2 k.c., bowiem przyjęcie, że spełnienie świadczenia czyni zadość zasadom współżycia społecznego powoduje, że kwestie związane z pozostałymi zarzutami nie będą miały dla sprawy istotnego znaczenia. W ocenie Sądu Apelacyjnego w sprawie zaistniała wyjątkowa sytuacja w zakresie stanu faktycznego, jak i jego szczególnie dotkliwych skutków, niemożliwych do naprawienia i dotyczących szczególnie ważnej i wrażliwej sfery stosunków rodzinnych. Wskazał, że Sąd pierwszej instancji uznał, iż spełnienie przez powoda świadczenia na rzecz pozwanej było słuszne z moralnego punktu widzenia, bowiem pozwana doznała krzywdy na skutek deliktu popełnionego przez powoda, a norma społeczna nakazuje zadośćuczynić krzywdę. Sąd Apelacyjny podzielił to stanowisko, wskazując przy tym na szczególne okoliczności sprawy, związane zarówno z samym deliktem, jak i rozmiarem krzywdy. Zamiana dzieci była zdarzeniem, które ujawniło się dopiero po wielu latach i spowodowało nieodwracalne skutki dla pozwanej i całej rodziny. Pozwana nie miała możliwości poznania brata bliźniaka, nie nawiązała się między nimi więź rodzinna, która w przypadku bliźniąt jest niejednokrotnie szczególnie silna. Odkrycie, że jej bratem jest inna osoba, niż ta,

z którą się wychowywała, nastąpiło w 2007 r., gdy pozwana i jej brat byli już osobami dorosłymi i niemożliwe okazało się nawiązanie więzi między nimi i choćby częściowe zniwelowanie krzywdy, jaka dotknęła pozwaną. Skutki tego zdarzenia będą trwać do końca życia pozwanej, a wypłacona na jej rzecz rekompensata jedynie częściowo jest w stanie zniwelować poczucie krzywdy. Spełnienie świadczenia jest zatem zgodne z poczuciem sprawiedliwości, które nakazuje zrekompensowanie krzywdy wyrządzonej poszkodowanej przez osobę, która swoim działaniem szkodę wyrządziła. Zdaniem Sądu Apelacyjnego brak było podstaw do przyjęcia, że art. 411 pkt 2 k.c. nie ma zastosowania do świadczeń mających źródło w zobowiązaniach deliktowych. Przepis ten nie zawiera żadnych ograniczeń co do źródła świadczenia nienależnego, a wskazane przez powoda kwestie związane z realizacją obowiązków rodzinnych czy moralnych są podnoszone w orzecznictwie jedynie jako wskazanie najbardziej typowych sytuacji, w których art. 411 pkt 2 może mieć zastosowanie. Nie oznacza to jednak, że stosowanie tego przepisu jest wyłączone w innych przypadkach, zwłaszcza że – jak już wyżej wskazano – możliwe jest uwzględnianie sytuacji jednostkowych, jakie dotąd nie występowały. Ocena, iż spełnienie świadczenia czyni zadość zasadom współżycia społecznego nie oznaczała ponownego rozpoznania sprawy zakończonej prawomocnym wyrokiem oddalającym powództwo. Sąd nie oceniał bowiem, czy powództwo powinno być zostać uwzględnione w oparciu o art. 5 k.c., ale wypowiadał się wyłącznie w przedmiocie zwrotu wypłaconego świadczenia nienależnego. Zdaniem Sądu Apelacyjnego ustalenie, że spełnienie świadczenia odpowiada normom wynikającym z zasad współżycia społecznego, przesądza o tym, że nie doszło do bezpodstawnego wzbogacenia osoby, która taką korzyść uzyskała. Zbędne było zatem badanie, czy doszło do zużycia lub utracenia korzyści, ani też czy i od kiedy uzyskujący korzyść powinien liczyć się z obowiązkiem zwrotu. Sąd Apelacyjny wskazał, że uwzględnienie zarzutu z art. 411 pkt 2 k.c. nie wyłącza możliwości konwersji roszczeń zubożonego o wydanie wartości wzbogacenia. W niniejszej sprawie jednak nie zachodziła sytuacja, która umożliwia oddzielenie kwestii roszczenia o zwrot spełnionego nienależnego świadczenia od roszczenia o wydanie wartości wzbogacenia. Zdaniem Sądu pominięcie kwestii wyłączenia obowiązku zwrotu świadczenia na podstawie art.

411 pkt 2 k.c. i rozpoznanie sprawy jedynie na gruncie art. 405 k.c. powodowałoby, że art. 411 pkt 2 byłby przepisem pozbawionym znaczenia, skoro nawet przy uznaniu, że świadczenie nienależne nie podlega zwrotowi, otwierałaby się droga do żądania zwrotu korzyści na podstawie art. 405 k.c. Sąd Apelacyjny uznał, że art. 411 pkt 2 k.c. przemawia za tym, że ocena zgodności spełnienia świadczenia z zasadami współżycia społecznego powinna być dokonana według stanu z chwili spełnienia świadczenia. Nie jest jednak wykluczone, że w szczególnych, wyjątkowych okolicznościach uzasadnione będzie uwzględnienie również zdarzeń późniejszych, bowiem przede wszystkim przepis ten służy zrealizowaniu zasady słuszności i sprawiedliwości. Niezależnie jednak od poglądu prawnego w tym zakresie, w niniejszej sprawie nie miało to znaczenia o tyle, że okoliczności uzasadniające zastosowanie art. 411 pkt 2 k.c. istniały już w chwili spełnienia świadczenia i nie uległy zmianie w kolejnych latach. Nie było zatem potrzeby odwoływania się do przeznaczenia i sposobu wydatkowania przez pozwaną otrzymanego świadczenia. Z tych wszystkich względów Sąd Apelacyjny na podstawie art. 385 k.p.c. oddalił apelację powoda jako bezzasadną.

Skargą kasacyjną z 11 września 2020 r. powód zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 9 czerwca 2020 r. w całości. Zaskarżonemu orzeczeniu zarzucił naruszenie prawa materialnego, tj.:

1. art. 411 pkt 2 k.c. poprzez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie polegającą na uznaniu, że powód domaga się zwrotu świadczenia czyniącego zadość zasadom współżycia społecznego, podczas gdy powód dochodzi zwrotu świadczenia spełnionego w wykonaniu obowiązku prawnego stwierdzonego prawomocnym wyrokiem sądowym, następnie uchylonym;
2. art. 411 pkt 2 k.c. poprzez jego błędną wykładnię i uznanie, że dla oceny czy świadczenie czyni zadość zasadom współżycia społecznego nie ma znaczenia fakt, czy to świadczenie zostało wydatkowane w sytuacji, gdy *accipens* winien się liczyć z obowiązkiem jego zwrotu;
3. art. 411 pkt 2 k.c. poprzez jego błędną wykładnię i uznanie, że świadczenie powoda należne z uwagi na zasady współżycia społecznego odpowiada

wprost wysokości zadośćuczynienia uwzględnionego w pierwotnym postępowaniu;

4. art. 405 w zw. z art. 410 § 1 i 2 k.c. poprzez ich niewłaściwe zastosowanie i brak nałożenia obowiązku zwrotu spełnionego przez powoda na rzecz pozwanej nienależnego świadczenia co do którego odpadła podstawa prawna świadczenia.

W oparciu o powyższe zarzuty skarżący wniósł o uchylenie wyroku zaskarżonej części oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi i orzeczenia o kosztach procesu; ewentualnie o uchylenie wyroku i jego zmianę poprzez zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda kwoty 79 464,95 zł wraz z ustawowymi odsetkami od kwoty 77 907,95 zł od dnia 15 czerwca 2016 r. do dnia zapłaty i od kwoty 1 557,00 zł od dnia doręczenia pozwu do dnia zapłaty oraz zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda kosztów postępowania przed Sądem pierwszej instancji według norm prawem przepisanych, w tym kosztów zastępstwa procesowego na rzecz Skarbu Państwa - Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, jak też zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda kosztów postępowania przed Sądem drugiej instancji według norm prawem przepisanych, w tym kosztów zastępstwa procesowego na rzecz Skarbu Państwa - Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej; w każdym zaś przypadku o zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda Skarbu Państwa kosztów postępowania według norm przepisanych, w tym kosztów zastępstwa procesowego na rzecz Skarbu Państwa - Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną z 29 września 2020 r. pozwana wniosła o oddalenie skargi kasacyjnej oraz o zasądzenie od powoda na rzecz pozwanej kosztów postępowania przed Sądem Najwyższym według norm przepisanych, w tym kosztów zastępstwa procesowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie miała uzasadnionych podstaw.

Nie zasługuje na uwzględnienie pierwszy z podniesionych zarzutów naruszenia art. 411 pkt 2 k.c. Wyeksponować należy przede wszystkim fakt, że uzasadniając zarzut skarżący w zasadzie nie wskazał, na czym polegać miała

błędna wykładnia wspomnianego przepisu przez Sąd Apelacyjny, a jedynie wskazywał na jego niewłaściwe zastosowanie. Ponadto z uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia w żaden sposób nie wynika, iż Sąd drugiej instancji przyjął, że powód domaga się zwrotu świadczenia czyniącego zadość zasadom współżycia społecznego. Wręcz przeciwnie, Sąd Apelacyjny za podstawę faktyczną roszczenia przyjął nienależne świadczenie spełnione w wykonaniu obowiązku prawnego stwierdzonego prawomocnym wyrokiem sądowym, który następnie został uchylony, wprost wskazując, iż wypowiedza się wyłącznie w przedmiocie zwrotu wypłaconego świadczenia nienależnego. Sąd drugiej instancji prawidłowo zakwalifikował roszczenie kondykcyjne strony powodowej jako roszczenie o zwrot spełnionego świadczenia w wyniku odpadnięcia jego podstawy prawnej (*condictio causa finita*). Odróżnić należy przy tym sytuację, w której ten Sąd nie uwzględnił roszczenia o zwrot ww. nienależnego świadczenia, uznając, że spełnienie świadczenia czyniło zadość zasadom współżycia społecznego, co wprost umożliwiał Sądowi przepis art. 411 pkt 2 k.c. W orzecznictwie Sądu Najwyższego jednoznacznie przyjmuje się, że art. 411 pkt 2 k.c. ma zastosowanie do świadczenia nienależnego, o którym jest mowa w art. 410 § 2 k.c. Jednym z takich świadczeń jest świadczenie spełnione w wyniku wydania przez Sąd drugiej instancji prawomocnego wyroku, następnie uchylonego przez Sąd Najwyższy, gdy Sąd ten jednocześnie wydaje rozstrzygnięcie reformatoryjne w wyniku, którego powództwo zostaje oddalone w całości. W takiej sytuacji odpada podstawa prawna świadczenia. Jest to jeden z przypadków nienależnego świadczenia, opisanych w art. 410 § 2 k.c. (wyroki Sądu Najwyższego: z 9 kwietnia 2019 r., V CSK 20/18; z 30 czerwca 2022 r., II CSKP 670/22).

Niewątpliwie w stanie faktycznym niniejszej sprawy świadczenie powoda na rzecz pozwanego było świadczeniem nienależnym w rozumieniu art. 410 § 2 k.c. Sąd Apelacyjny, jak już wyżej wskazano, dokonał oceny tego świadczenia z punktu widzenia zgodności z zasadami współżycia społecznego, o których mowa w art. 411 pkt 2 k.c., a więc, czy spełnione świadczenie było „słuszne” z moralnego (etycznego) punktu widzenia. Prawidłowo Sąd drugiej instancji uznał, że w przypadku zastosowania art. 411 pkt 2 k.c. nie ma znaczenia okoliczność, czy świadczenie to zostało wydatkowane w sytuacji, gdy odbiorca świadczenia winien

się liczyć z obowiązkiem jego zwrotu, skoro sytuacja ta winna być oceniana nie w świetle art. 411 pkt 2 k.c., lecz 409 k.c. Choć czym innym jest wygaśnięcie obowiązku zwrotu (art. 409 k.c.), którego przesłanką jest zużycie świadczenia, a czym innym zakaz żądania zwrotu świadczenia, jeżeli czyni ono zadość zasadom współżycia społecznego (art. 411 k.c.), to są to sytuacje tożsame w skutkach, albowiem zarówno ustalenie wygaśnięcia obowiązku zwrotu korzyści w wyniku zużycia świadczenia, jak i stwierdzenie, że spełnienie świadczenia czyniło zadość zasadom współżycia społecznego, prowadzi do oddalenia powództwa. Nie mógł w powyższych okolicznościach odnieść skutku drugi z podniesionych zarzutów, skoro zastosowanie art. 411 pkt 2 k.c. w żaden sposób nie zostało uzależnione od zużycia świadczenia. Prawidło Sąd drugiej instancji uznał, że dla oceny, czy świadczenie czyni zadość zasadom współżycia społecznego, nie ma znaczenia fakt, czy to świadczenie zostało wydatkowane w sytuacji, gdy *accipens* winien się liczyć z obowiązkiem jego zwrotu.

Nieskuteczny w ocenie Sądu Najwyższego był również trzeci z podniesionych zarzutów. Sąd rozpoznający żądanie zwrotu nienależnego świadczenia może ocenić nie samą wysokość świadczenia, ale to, czy jego spełnienie czyni zadość zasadom współżycia społecznego. Ocenia więc okoliczności danej sprawy w odniesieniu do całego spełnionego świadczenia, a dokonywanie modyfikacji wysokości świadczenia nie mieści się w kompetencji sądu orzekającego na podstawie art. 411 pkt 2 k.c. (wyrok Sądu Najwyższego z 9 kwietnia 2019 r., V CSK 20/18). W konsekwencji Sąd w zasadzie nie może obniżyć kwoty spełnionego świadczenia, jak również przyznać kwoty większej.

Biorąc pod uwagę powyższe, prawidłowe w realiach przedmiotowej sprawy zastosowanie art. 411 pkt 2 k.c. wykluczało nałożenie na pozwaną obowiązku zwrotu spełnionego przez powoda nienależnego świadczenia, dlatego też nie mógł zasługiwać na uwzględnienie zarzut naruszenia art. 405 k.c. w zw. z art. 410 § 1 i 2 poprzez ich niewłaściwe zastosowanie.

Wobec bezzasadności sformułowanych zarzutów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną powoda.

O kosztach postępowania kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 98 w zw. z art. 391 § 1 w zw. z art. 398²¹ k.p.c., z uwzględnieniem § 2 pkt 6 w zw. z § 10 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. z 2015 r., poz. 1800, ze zm.).

as

l.n